

De rol van de vader en de moeder in het ontstaan van Externaliserende Gedragsproblemen bij tweejarige kinderen

Scriptieonderzoek Ruth Janga

Universiteit Leiden

Departement Pedagogische Wetenschappen

Algemene en Gezinspedagogiek

Begeleiders: Prof. Dr. Lenneke Alink en Prof. Dr. Judi Mesman

Juni: 2012

Voorwoord	3	
Samenvatting	4	
1	Theoretische introductie	5
1.1	De historische ontwikkeling van de pedagogische bijdrage van vaders	7
1.2	Het effect van het sensitief opvoedingsgedrag van ouders op de ontwikkeling van probleemgedrag	10
1.2.1	Gehechtheidstheorie	10
1.2.2	Sensitief opvoedingsgedrag van vaders	11
1.3	Sensitief opvoedingsgedrag van ouders en het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen	13
1.4	Huidige studie	15
1.5	Onderzoeksvraag en hypothesen	15
2	Methode	18
2.1	Steekproef	18
2.2	Procedure	20
2.3	Meetinstrumenten	21
2.4	Data- inspectie	23
2.5	Hoofdanalyses	23
3	Resultaten	24
3.1	Data-inspectie	25
3.2	Verband tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders	26
3.3	Vergelijking tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders	28
3.4	Verband tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders moeders en externaliserende gedragsproblemen bij kinderen	28

3.5	Unieke bijdrage van positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders in de voorspelling van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen	30
4	Discussie	33
4.1	Resultaten in het licht van eerder onderzoek	33
4.2	Beperkingen en aanbevelingen	38
4.3	Conclusie	39
	Geraadpleegde literatuur	41

Voorwoord

Aan de hand van deze scriptie-onderzoek wordt een leerzame periode afgesloten aan mijn Master opleiding: Child and Family Studies aan de Universiteit Leiden. De titel van mijn scriptieonderzoek is: “De rol van de vader en de moeder in het ontstaan van Externaliserende gedragsproblemen bij tweejarige kinderen”. Mijn scriptieonderzoek is uitgevoerd in het kader van het Veni- project: “A Tale of Two Theories” die onder leiding was van Prof. Dr. Judi Mesman. Gedurende mijn onderzoeksparticipatie heb ik praktische vaardigheden opgedaan in de vorm van huisbezoeken en ik heb ook geleerd hoe ik sensitiviteit bij vaders en moeders moet coderen. Ik ben vele mensen dankbaar voor hun steun bij het tot stand komen van mijn scriptieonderzoek. Mijn scriptiebegeleiders Prof. Dr. Lenneke Alink en Prof. Dr. Judi Mesman, ben ik dankbaar voor hun positieve ondersteuning, heldere commentaar op mijn eerdere conceptversies en af en toe voor hun strenge aanpak. Maar ook het geduld, het vertrouwen en de liefde van mijn moeder, beste vriendin Roosallene, Rebecca, vrienden, collega’s hebben mij enorm gesteund en mij gemotiveerd om niet op te geven.

Samenvatting

Deze studie onderzocht de invloed van positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij tweejarige kinderen, die op basis van observaties plaatsvonden gedurende spelsessies. De steekproef bestond uit 22 moeders en 22 vaders met hun tweejarige kinderen. Er is gebruik gemaakt van de Child Behavior Checklist om externaliserend gedrag van het kind te meten en de Erickson Sensitivity Scales om positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders te meten. Uit de resultaten blijkt dat geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders geen significante voorspellers waren en ook geen unieke bijdrage leverden in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij tweejarige kinderen.

1. Theoretische introductie

Externaliserende gedragsproblemen zoals woedeaanvallen, driftbuien, agressie, brutaal gedrag, hyperactiviteit en ongehoorzaamheid bij kinderen tussen de 0-4 jaar komen regelmatig voor (Zeijl, Crone, Wiefferink, Keuzenkamp & Reijneveld, 2005). Uit een recente studie van Zeijl et al. (2005) blijkt het dat baby's al vanaf de leeftijd van zes maanden met schoppen en slaan beginnen en dat dit een piek bereikt tijdens het tweede levensjaar. Volgens de verpleegkundigen en jeugdartsen en uit dit onderzoek blijkt dat er bij 11% - 28% van de kinderen sprake is van een psychosociaal probleem. Hierbij hebben ze ook rekening gehouden met de leeftijd en het geslacht van het kind. Bovendien hadden 13% - 52% van de kinderen die een psychosociaal probleem hadden ook externaliserend probleemgedrag zoals agressief stoer of brutaal gedrag of driftbuien, (Zeijl et al, 2005).

Als deze gedragingen ernstig zijn, herhaaldelijk voorkomen en op den duur als ongewenst bestempeld worden door de samenleving kunnen ze uiteindelijk een negatieve invloed hebben op het dagelijks functioneren van een kind (Zeijl et al, 2005). Deze gedragsproblemen kunnen bovendien ook leiden tot delinquentie, drugsgebruik, academische problemen, relatieproblemen en professionele problemen in de volwassenheid (Rubin, Burgess & Dwyer, 2003; Keri, Lopez, Olson & Sameroff, 2004; Gardner, Ward, Burton & Wilson, 2003; Bongers, Koot, Van der Ende & Verhulst, 2004; Zeijl et al., 2005). Om te voorkomen dat deze gedragsproblemen escaleren, dienen we factoren te identificeren die een rol spelen in het ontstaan van vroege gedragsproblemen bij jonge kinderen (Halpern, 2004).

Onderzoek naar ouderfactoren in samenhang met probleemgedrag is van wezenlijk belang omdat het gezin een centrale rol speelt in het leven van kinderen (Eldering, 2003). De ouderfactor die in de huidige studie in samenhang met externaliserende gedragsproblemen bestudeerd wordt is de *sensitiviteit* van vaders en moeders. Als binnen deze studie over "sensitiviteit" gesproken wordt, wordt verwezen naar de definitie die door Mary Ainsworth (1978) gehanteerd wordt. Deze luidt als volgt: sensitiviteit wordt verstaan als de vaardigheid van ouders om de signalen en de communicatie van het kind op te merken, de signalen van het kind accuraat te interpreteren en daar op een prompte, gepaste en snelle manier te reageren (Ainsworth, Bell & Stayton, 1971). In de huidige studie wordt de sensitiviteit van

vaders en moeders gemeten met de *Erickson Sensitivity Scales*. De sensitiviteit van vaders en moeders wordt hierbij gesplitst in twee dimensies, namelijk: *positieve ondersteuning en intrusiviteit*. Bij positieve ondersteuning gaat men na hoe sensitief de moeder of de vader is in de omgang met hun kind door het kind te steunen, complimentjes te geven en interesse te tonen in wat het kind aan het doen is. Bij intrusiviteit gaat men na of de ouders de belangen en de keuzes van het kind respecteren en het kind laten exploreren in zijn omgeving (Egeland, Erickson, Clemenhagen-Moon, Hiester & Korfmacher, 1990). De “Erickson Sensitivity Scales” meet de optimale sensitiviteit van vaders en moeders in de omgang van hun kind.

In het onderzoek naar de invloed van sensitiviteit op kindgedrag zijn vaders lange tijd genegeerd (Van Dijken & Tavecchio, 1996). De aandacht ging exclusief uit naar moeders, omdat er verondersteld werd dat deze op dit gebied belangrijker waren. Dit heeft een grote kloof veroorzaakt in het onderzoek naar de rol van sensitiviteit van vaders op kindgedrag (Phares, 1992). Het aantal studies naar de invloed van opvoedingsgedrag van vaders in relatie tot kindgedrag is sterk toegenomen, maar deze studies houden zich voornamelijk bezig met de afwezigheid van vaders, psychopathologie, crimineel gedrag, gebruik van verdovende middelen en antisociaal gedrag van vaders (Woodworth, Belsky & Crnic, 1996). Er wordt dus meer aandacht besteed aan de negatieve kant van het opvoedingsgedrag van vaders terwijl de positieve kant ook van belang is. Dit is erg controversieel omdat uit diverse studies blijkt dat vaders diverse rollen hebben in het gezinsleven en bovendien de opvoeding van vaders van belang is op het zich ontwikkelende kind (bv., Van Dijken & Tavecchio, 1996; Aldous & Mulligan, 2002; Trautman-Villalba et al., 2005). Uit de studies van Van Dijken en Tavecchio (1996), Aldous en Mulligan (2002) en Trautman-Villalba et al. (2005) blijkt dat vaders zowel direct als indirect een belangrijke bijdrage leveren aan de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van hun kinderen. Om meer te weten te komen over de unieke bijdrage van de sensitiviteit van vaders in de voorspelling van externaliserende problemen bij het kind zal in de huidige studie een vergelijking gemaakt worden tussen geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders en in welke mate deze invloed hebben op kindgedrag.

1.1 De historische ontwikkeling van de pedagogische bijdrage van vaders

De pedagogische bijdrage van vaders binnen het gezinsleven heeft de afgelopen jaren een sterke ontwikkeling doorgemaakt. In het verleden hielden vaders zich voornamelijk bezig met het bijbrengen van normen en waarden, financieel bijdragen (19de eeuw) en het fungeren als rolmodel (Pleck, 1984). Vanaf de jaren '70 vindt er een heroriëntatie plaats voor wat betreft de pedagogische rol van vaders (Van Dijken & Tavecchio, 1996). De vader die vroeger beschouwd werd als drager van het gezag in het gezin tracht steeds meer een actief zorgzame ouder te zijn die bijdraagt aan het huishouden en het gezinsleven (Trautman-Villalba et al., 2005). Dit blijkt uit het onderzoek van Cloïn en Hermans (2006) naar de veranderingen in de leefsituatie en levensloop tussen vrouwen en mannen. Het aandeel van de vrouw in betaald werk is in de afgelopen jaren gestegen. Deze verandering is te danken aan de revolutionaire emancipatie van de vrouw in de jaren '60. Vrouwen zijn meer buitenshuis gaan werken om op financieel gebied te kunnen bijdragen voor het gezin. Bovendien waren ze van mening dat taken in het huishouden en de zorg van kinderen gelijk verdeeld moeten worden tussen partners (Cloïn & Hermans, 2006). Het aandeel van de man in betaald werk blijkt daarentegen te dalen en daarna weer te stijgen (Cloïn & Hermans, 2006). In 1975 besteedden Nederlandse mannen 27,3 uur per week aan betaald werk. In 1995 daalde dit naar 25,6 uur per week. In 2000 steeg dit naar 29,8 uur per week maar in 2005 daalde dit weer naar 29 uur per week (Cloïn & Hermans, 2006). Vaders willen iets meer bijdragen in het gezinsleven maar de meeste vaders blijven fulltime werken na de geboorte van hun kinderen en slechts een klein gedeelte gaan minder werken. In 1975 besteedden Nederlandse mannen 1,9 uur per week aan de zorg van kinderen en andere huisgenoten. In 1995 bleef dit op 1,9 uur per week maar steeg weer in 2000 naar 2,1 uur per week. En in 2005 steeg dit weer naar 2,8 uur per week (Cloïn & Hermans, 2006). Ook uit andere Nederlandse studies blijkt dat de meeste vaders (87% - 95%) fulltime blijven en zelfs meer uren gaan werken als zij vader worden en dat slechts een klein gedeelte (10% - 13%) van de vaders minder gaan werken om meer te kunnen bijdragen bij de zorg van kinderen (Distelbrink, Lucassen & Hooghiemstra, 2005; Van der Valk & Boelens, 2004). Het blijkt dus dat vaders hun werkuren nauwelijks aanpassen na de geboorte van het kind omdat ze evenveel uren

blijven werken of zelfs meer uren gaan werken (Distelbrink, Lucassen & Hooghiemstra, 2005; Beckers & Van der Valk, 2004).

De historische ontwikkeling van het vaderschap laat zien dat het vaderschap in toenemende mate beschouwd wordt als multidimensioneel; verzorger, kostwinner en rolmodel (Lamb, 2000).

Hoewel uit diverse studies is gebleken dat naast moeders ook vaders een grote bijdrage leveren aan het verzorgen van hun kinderen blijkt dat er gedragsverschil is tussen vaders en moeders (Parke, 1996; Trautmann–Villalba et al., 2006; Paquette, 2004; Tamis-LeMonda, 2004; Grossmann et al., 2002). Vaders geven de voorkeur aan fysieke en actieve bezigheden en dragen op eigen wijze bij aan de ontwikkeling van hun kinderen (Tavecchio & Van IJendoorn, 1982). Daarentegen geven moeders de voorkeur aan ingehouden en rustige bezigheden (Fagot, 1995).

Een andere maatschappelijke ontwikkeling die heeft geleid tot de heroriëntatie van de pedagogische rol van de vader is de toename van uitwonende ouders ten gevolge van echtscheidingen (bron: CBS). In de jaren '70 waren er in Nederland 177,000 partners en 110,000 minderjarige kinderen betrokken bij een echtscheiding. In de jaren '80 kwam het aantal uit op 600,000 partners en 325,000 kinderen, en in de jaren '90 waren 650,000 partners en 275,000 minderjarige kinderen betrokken bij een echtscheiding (bron: CBS). Onderzoek naar de invloed van afwezigheid van vaders op kindgedrag heeft onderzoekers aangemoedigd om de aanwezigheid van vaders te kwantificeren naar de hoeveelheid tijd die een vader met zijn kinderen doorbrengt, in plaats van onderzoeken uit te voeren waarin er een vergelijking wordt gemaakt naar de impact van vaderlijke aanwezigheid en het opgroeien in vaderloze gezinnen (Lamb, 2000).

De opkomst van het feminisme vanaf de jaren '60 leidde ook tot meer onderzoek naar de impact van vaderlijke aanwezigheid op de ontwikkeling van kinderen (Lamb, 2000). Tot einde jaren'70 bleven onderzoekers zich hoofdzakelijk richten op de impact van vaderlijke aanwezigheid. Vanaf de jaren '80 begonnen diverse onderzoekers een bredere kijk te hebben op het vaderschap. Een vader moest niet alleen fysiek aanwezig zijn voor een kind, maar het opvoedingsgedrag van vaders ten opzichte van hun kinderen en de gehechtheidsrelatie tussen vader en kind werden ook van belang (Lamb, 2000).

Om het concept vaderschap inhoudelijk vorm te geven hebben de onderzoekers Lamb, Pleck, Charnov en Levine (1987) drie componenten van het

vaderschap geïntroduceerd, namelijk: *betrokkenheid, toegankelijkheid en verantwoordelijkheidsgevoel* (Lamb, 2000). Onder de term “betrokkenheid” wordt verstaan: de tijd die een vader doorbrengt met zijn kind. Dus bijvoorbeeld het kind eten geven, helpen bij het huiswerk maken en met het kind spelen (Lamb, 2000). Met de term “toegankelijkheid” wordt bedoeld dat de vader bereikbaar is voor het kind. Dus dat het kind zijn of haar vader kan raadplegen wanneer het nodig is en in situaties waarin het kind in de nabijheid van de vader is (Lamb, 2000). Bijvoorbeeld als het kind in de woonkamer speelt terwijl de vader aan het koken is, kan het kind de vader roepen. Tot slot de term “verantwoordelijkheid”. De term “verantwoordelijkheid” is de meest belangrijke en ook de moeilijkste component om te definiëren. Het gaat er hier om dat de ouder zich aansprakelijk voelt voor het welbevinden en de gezondheid van het kind. Dus weten wanneer het kind naar de dokter moet gaan, een oppas regelen voor het kind, en weten wat te doen als het kind ziek is. Deze term impliceert meer dan alleen de één op één relatie tussen vader en kind waardoor onderzoekers andere dimensies van het verantwoordelijk vaderschap over het hoofd kunnen zien.

In diverse studies zijn de componenten betrokkenheid, toegankelijkheid en verantwoordelijkheid in relatie gebracht met de sensitiviteit van vaders. Het blijkt dat wanneer vaders meer betrokken zijn bij de zorg van kinderen, ze altijd klaarstaan voor hun kinderen en verantwoordelijkheidsgevoel tonen tegenover hun kinderen, ze makkelijker in staat zijn om sensitief en responsief te zijn tegenover hun kinderen (Lamb, 2000; Darke & Goldberg, 1994). Vervolgens blijkt de sensitiviteit en responsiviteit van vaders grote invloed te hebben op de cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen. Wanneer echter sprake is van lage vaderlijke sensitiviteit hebben kinderen meer kans op het ontwikkelen van gedragsproblemen, in het bijzonder agressieve of antisociaal gedrag (DeKlyen et al., 1998; Denham et al., 2000; NICHD, 2000; Flouri & Buchanan, 2003; Kindler, 2002). Het mechanisme achter deze relatie zal worden toegelicht in de volgende paragraaf.

1.2 Het effect van sensitief opvoedingsgedrag van ouders op de ontwikkeling van probleemgedrag

Een van de belangrijke factoren die geassocieerd worden met de ontwikkeling van externaliserende gedragsproblemen in de vroege kinderjaren is disfunctioneel ouderschap. In diverse studies is gevonden dat een negatieve relatie tussen ouder en kind kan leiden tot het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen (Burke, Loeber & Birmaher, 2002). Bovendien kunnen deze gedragsproblemen bij kinderen voortduren of zelfs verergeren in de context van een negatief opvoedingsklimaat (Burke et al., 2002; Hinshaw, 2002; Loeber & Stouthamer-Loeber, 1998). Een belangrijke dimensie van opvoedgedrag welke gerelateerd is aan externaliserende problemen bij kinderen is sensitiviteit. De relatie tussen sensitiviteit en externaliserend gedrag kan worden verklaard vanuit de Gehechtheidstheorie (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978; Bowlby, 1969). Deze theorie zal in de volgende paragraaf nader toegelicht worden voordat overgegaan zal worden naar de relatie tussen ouders en het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen.

1.2.1 Gehechtheidstheorie

De gehechtheidstheorie werd ontwikkeld door John Bowlby (1975). Volgens Bowlby is gehechtheid: de aangeboren neiging van een kind om de nabijheid te zoeken van een opvoeder in tijden van angst, moeheid, honger of verdriet (Bowlby, 1975). Bowlby concludeerde dat de affectieve band tussen ouder en kind van belang was voor de ontwikkeling van kinderen (Van IJzendoorn, 1994).

Op basis van klinische studies en eigen observaties concludeerde hij dat een scheiding van de ouders in de kinderjaren nadelige gevolgen had voor het algemeen functioneren van de kinderen (Van IJzendoorn, 1994). Bovendien blijkt het uit diverse studies dat onveilige gehechtheid in de vroege kinderjaren nadelige effecten heeft op de sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling in de voorschoolse en kleuterperiode (Van IJzendoorn, 1994; Wakschlag & Hans, 1999; Aldous & Mulligan, 2002). Er kwam een interessante discussie op gang over waarom sommige

kinderen veilig gehecht waren en anderen juist onveilig gehecht . Uit de eerste studies kwam naar voren dat sensitiviteit van de ouders, voornamelijk van de moeder, van belang was voor de ontwikkeling van veilige gehechtheid (bv., Van IJzendoorn, 1994).

Bij baby's gaat het vooral om de troost en bescherming, zodat het kind een veilige thuishaven heeft en bij oudere kinderen is het daarnaast ook van belang dat ze naast de relatie met een sensitieve ouder de wereld om zich heen leren verkennen. In de omgang met ouders ontwikkelen kinderen mentale structuren (ofwel interne werkmodellen) die gebaseerd zijn op ervaringen van het kind in de omgang met zijn gehechtheidsfiguren (Schaffer, 1996). Deze mentale structuur bevat de representatie van de opvoeders, het opvoedingsgedrag dat de ouders hebben tegenover de kinderen zelf en een beeld van zichzelf in de interactie met de ouders.

In diverse studies is gevonden dat de ervaring van een liefdevolle relatie met de ouders de kans vergroot dat de kinderen ouders gaan gebruiken als veilige basis en ondersteuning met als gevolg dat kinderen langzamerhand een positief zelfbeeld van zichzelf gaan vormen en positieve relaties aangaan met positieve verwachtingen (Wood, Emmerson & Cown, 2004). Kinderen die zich daarentegen genegeerd voelen, zullen waarschijnlijk nieuwe relaties aangaan met negatieve verwachtingen (Wood et al., 2004). Uit de studie van Wood et al. (2004) is gebleken dat onveilig gehechte kinderen vaak niet wisten hoe zij met leeftijdsgenoten moesten omgaan en het dus vaker voorkwam dat ze gedragsproblemen vertoonden in de omgang met individuen.

1.2.2 Sensitief opvoedingsgedrag van vaders

Uit de voorgaande paragrafen bleek dat er zowel in de maatschappelijke beeldvorming als in de wetenschap gedurende de laatste decennia meer aandacht werd geschonken aan de rol van de vader binnen het gezin. Deze verandering is te danken aan de heroriëntatie die plaats heeft gevonden binnen het gezinsleven (Cloin & Hermans, 2006). Wat echter nog niet duidelijk is, is wat de unieke bijdrage van de pedagogische rol van vaders is op het ontwikkelende kind, naast dat van de moeder. Aangezien het aandeel van de moeder vaak groter is dan het aandeel van de vader in de verzorging van kinderen wordt vaak aangenomen dat moeders op dit gebied

belangrijker zijn. Maar dat het aandeel van vaders binnen het gezinsleven vaak lager is dan het aandeel van moeders hoeft niet te betekenen dat vaders geen unieke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van hun kinderen.

De intensiteit van fysiek spel tussen vader en kind kan mogelijk van invloed zijn op het bevorderen van een sterke band tussen ouder en kind en bovendien kunnen kinderen hun emoties leren reguleren omdat ze bij actieve bezigheden de mogelijkheid krijgen om de signalen en emotionele stemmingen van anderen te leren interpreteren (Carson, Burks & Parke, 1993).

De interactionele synchronie tussen ouder en kind blijkt ook een belangrijke voorspeller van de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie tussen vader en kind en is een belangrijk element bij fysiek spel (Feldman, Sussman & Zigler, 2004). Bij veilige vader-kind dyades blijken vaders meer een directieve stijl aan te nemen met kinderen en blijken de kinderen op psychologisch gebied meer aangepast te zijn aan hun omgeving (Feldman et al., 2004). De positieve en responsieve interactie tussen een vader en kind biedt het kind een omgeving waarin ze vaardigheden kunnen oefenen om beter te kunnen omgaan met hun emoties (Feldman et al., 2004).

Uit onderzoeksresultaten blijkt dus dat de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie met zowel moeder als vader niet alleen in belangrijke mate bijdragen aan de ontwikkeling van kinderen, maar dat zowel vader-kind en moeder-kind dyades afgeleid zouden zijn van verschillende sets van vroege sociale ervaringen (Grossmann et al., 2002).

Dit is ook gebleken uit het longitudinale onderzoek van Grossmann et al. (1997) waarin met behulp van een 9 puntsschaal bij speelsessies tussen vader en kind werd gemeten hoe sensitief (sensitiviteit van Mary Ainsworth) vaders waren tijdens de speelsessies en in welke mate vaders hun kinderen stimuleerden bij het exploreren (kind complimentjes geven, motiveren om een doel te bereiken en motiveren om door te gaan als het kind gefrustreerd is). Wanneer kinderen twee jaar oud waren, kregen vaders de taak om 10 minuten lang met een knuffeldiertje samen te spelen met het kind. Wanneer de kinderen zes jaar oud waren, kregen vaders zes foto's met instructies van hoe je een gebouw met houten blokjes maakt. De taak die vaders kregen, was dat ze hun kinderen instructies moesten geven van hoe ze een gebouw moesten maken zonder dat de kinderen de foto's kregen te zien (Grossmann et al., 1997). In deze studie is gevonden dat vaders in een spelsituatie (thuis) juist het gevoel van veiligheid aan hun toenmalige tweejarige en zesjarige kinderen overbrengen door

als spelpartner te fungeren, terwijl moeders het gevoel van veiligheid en troost overbrengen door in stressvolle situaties beschikbaar te zijn voor hun kinderen (Grossmann et al., 1997). Vervolgens is er uit deze studie gebleken dat de sensitiviteit van vaders niet gerelateerd is aan de vader-kindgehechtheid in de *Vreemde Situatie*. Het blijkt dat vaders in de omgang met hun kinderen het explorerende systeem van het kind prikkelen terwijl moeders juist het gehechtheidssysteem van het kind prikkelen. Met deze onderzoeksresultaten kunnen we concluderen dat we een bredere kijk moeten nemen op hoe de sensitiviteit van ouders, in het bijzonder van vaders bijdraagt aan de psychologische veiligheid van kinderen.

1.3 Sensitief opvoedingsgedrag van ouders en het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen

In deze paragraaf zal ingegaan worden op studies die het sensitieve opvoedingsgedrag van ouders in relatie brengen met het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen. Hierbij zullen we nagaan of er een verband bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders en externaliserende gedragsproblemen bij kinderen.

In diverse studies is gevonden dat positieve ondersteuning van vaders en moeders de kans op het ontwikkelen van externaliserende gedragsproblemen verminderde (bv., Van der Mark, Bakermans-Kranenburg & Van IJzendoorn, 2002; DeKlyen et al., 1998; Prinzie, 2004; Denham et al., 2000). Zo werd er in de studie van Van der Mark et al. (2002) gevonden dat de mate van positieve ondersteuning van de moeder voor een betere gehoorzaamheid zorgde bij peuters wanneer ze bij een puzzeltaak verzocht werden om het kind te helpen. Vervolgens werd er in het onderzoek van Aldous en Mulligan (2002) gevonden dat wanneer vaders meer betrokken waren bij de activiteiten van hun kinderen (peuters), de kinderen minder gedragsproblemen vertoonden. Wanneer vaders niet betrokken waren bij de activiteiten van hun kinderen en bovendien weinig aandacht gaven aan hun kinderen vertoonden de kinderen meer gedragsproblemen in de omgang met hun vader (Aldous & Mulligan, 2002). Het onderzoek van Gardner, Ward, Burton en Wilson (2003) liet bovendien zien dat wanneer moeders meer betrokken waren in een spelletje met hun

driejarige kinderen, de kinderen minder externaliserende gedragsproblemen vertoonden op de leeftijd van 4 jaar.

Hoewel er in diverse studies positieve effecten gevonden zijn van positieve ondersteuning van ouders op minder externaliserende gedragsproblemen bij kinderen, moeten er echter twee kanttekeningen genoemd worden ten aanzien van de methodologische kwaliteit. Ten eerste zijn er weinig studies waarin zowel vaders als moeders betrokken worden zodat er een vergelijking gemaakt kan worden tussen de sensitiviteit van vaders en moeders en ook niet gekeken kan worden naar de unieke bijdrage van de sensitiviteit van vaders en moeders op kindgedrag. Ten tweede zijn er weinig studies waarin gebruik wordt gemaakt van observaties bij het meten van de sensitiviteit van de vader. Tot op heden hebben diverse studies gebruik gemaakt van vragenlijsten wanneer onderzoekers het opvoedingsgedrag van vaders willen meten. Uit studies is gebleken dat juist observatie de stabiele disfunctionele opvoedingsvaardigheden van een individu in kaart brengt in vergelijking tot vragenlijsten (DeKlyen et al., 1998; Gardner, 2000).

Onderzoeken die methodologisch sterker opgezet waren en die dus zowel geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders hebben betrokken bij hun onderzoek laten zien dat zowel positieve ondersteuning als intrusiviteit van vaders en moeders een uniek effect hebben in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen (Amato & Rivera, 1999; Russell & Russell, 1996). Uit de studies van Amato en Rivera (1999) en Russell en Russell, (1996) is gebleken dat naarmate er meer sprake was van positieve ondersteuning in de omgang van vaders en moeders met hun kinderen, de kinderen minder externaliserende gedragsproblemen vertoonden in de omgang met hun ouders. Bovendien is uit de studie van Russell en Russell (1996) en Denham et al. (2000) gebleken dat juist intrusiviteit van vaders en moeders een positief verband had met externaliserende gedragsproblemen bij kinderen

1.4 Huidige studie

Voor zover bekend zijn er vrijwel geen of weinig studies waarin het geobserveerde opvoedingsgedrag van vaders wordt bestudeerd. Tot op heden hebben diverse onderzoeken, waarin het opvoedingsgedrag van vaders werd gemeten, gebruik gemaakt van vragenlijsten. In vergelijking tot observaties kunnen respondenten bij vragenlijsten soms moeite hebben om over hun eigen gedrag te rapporteren. Bovendien kunnen vragenlijsten beïnvloed worden door systematische fouten, zoals verwachtingen van ouders omtrent onderzoek, en de gemoedstoestand van de ouders (Eddy, Dishion & Stoolmiller, 1998; Fergusson, Linskey & Horwood, 1993; Prescott, Bank, Reid, Knutson, Birmaher & Eddy, 2002; 2000; Richters, 1992).

Bij observaties daarentegen worden de stabiele karakter-eigenschappen zoals agressie, antisociaal gedrag en disfunctionele opvoedingsvaardigheden van ouders in kaart gebracht (De Kleyen, Speltz & Greenberg, 1998). Daarom willen we met behulp van observaties kijken in welke mate positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders verschillen en in hoeverre een verband bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders en externaliserende gedragsproblemen bij kinderen.

1.5 Onderzoeksvraag en hypothesen

In dit scriptieonderzoek wordt een antwoord gezocht op de vraag of geobserveerde sensitiviteit, dus zowel positieve ondersteuning als intrusiviteit van vaders en moeders een significant verband heeft met externaliserende gedragsproblemen bij tweejarige kinderen. Daarnaast wordt onderzocht of er een verschil bestaat tussen de sensitiviteit van vaders en moeders en of de sensitiviteit van de vader een unieke bijdrage levert aan de ontwikkeling van externaliserende gedragingen van het kind in vergelijking met die van moeders. Om tot een antwoord te komen op deze onderzoeksvraag worden de volgende deelvragen opgesteld:

1. Bestaat er een verband tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders?

Hypothese: er bestaat een verband tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders. Uit de studie van Russell en Russell (1996) is gebleken dat er een positief verband bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders. Ook uit recentere studies is gebleken dat er een positief verband bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders (Braungart-Riker et al., 1998; Amato & Rivera, 1999; Denham et al., 2000).

2. Bestaat er een verschil tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders?

Hypothese: er bestaat een verschil tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders. Zoals in deze studie gemeten scoren moeders vaker hoger positieve ondersteuning dan vaders (Amato & Rivera, 1999 ; Denham et al., 2000; Russell & Russell, 1996). Daarnaast scoorden moeders ook hoger op intrusiviteit (Russell & Russell, 1996; Denham et al., 2000)

3. Is het verband tussen sensitiviteit en externaliserend probleemgedrag van het kind even sterk voor moeders als voor vaders?

Hypothese: het verband is even sterk voor moeders als voor vaders. Uit diverse studies is gebleken dat positieve ondersteuning van zowel vaders en moeders negatief correleren met externaliserend probleemgedrag bij kinderen (Amato & Rivera, 1999) en dat intrusiviteit van vaders en moeders positief correleren met externaliserend probleemgedrag bij kinderen (Russell & Russell, 1996; Denham et al., 2000;).

4. Levert de sensitiviteit van de vader in vergelijking tot de sensitiviteit van de moeder, een unieke bijdrage in de voorspelling van externaliserend probleemgedrag?

Hypothese: de sensitiviteit van de vader levert in vergelijking tot de sensitiviteit van de moeder ook een unieke bijdrage in de voorspelling van externaliserend probleemgedrag. Uit de onderzoeken van Amato en Rivera

(1999) en Russell en Russell (1996) blijkt het dat positieve ondersteuning van zowel vaders als moeders minder externaliserend probleemgedrag voorspellen. Bovendien blijkt het dat juist intrusiviteit van vaders en moeders zorgen voor meer externaliserend probleemgedrag bij kinderen (Russell & Russell, 1996).

2. Methode

2.1 Steekproef

Dit scriptieonderzoek is een onderdeel van het Veni-project: A Tale Of Two Theories van Prof.Dr. Judi Mesman. In dit onderzoek werd een vergelijking gemaakt tussen het eerste en het tweede kind. De huidige studie zal zich richten op het tweede kind van de geselecteerde gezinnen. Deze gezinnen komen uit twee deelonderzoeken. Beide hebben hetzelfde design gebruikt, maar de gezinnen zijn op een andere manier geworven. Bij het eerste deelonderzoek zijn de moeders benaderd tijdens het laatste trimester van hun tweede zwangerschap. Ze zijn geworven via verloskundigenpraktijken die zich in het westelijk deel van Nederland bevonden. De moeders kregen een vragenlijst met daarin achtergrondinformatie over het gezin en de Child Behavior Checklist (CBCL/1,5-5; Achenbach & Rescorla, 2000) die zij dienden terug te sturen.

Bij het tweede deelonderzoek zijn moeders benaderd als zij een tweede pasgeborene hadden en afkomstig waren uit gezinnen met een lage sociale status. Ze zijn geworven via het voormalige Regionale Entadministratie Zuid-Holland en Rotterdam. In de huidige studie zijn er uiteindelijk 22 moeders en 22 vaders met hun kinderen (10 jongens en 12 meisjes) die als tweede geboren waren in het gezin meegenomen voor de verdere analyses. Het lage aantal deelnemende moeders en vaders komt omdat we alleen wilden kijken naar gezinnen waarvan moeders en vaders alle data compleet hadden. Zestig gezinnen (68%) vielen af omdat de vaders de scores voor de variabelen positieve ondersteuning en intrusiviteit misten. Drie gezinnen (3%) vielen af omdat de moeders de scores misten voor de variabelen positieve ondersteuning en intrusiveness. Drie gezinnen (3%) vielen af omdat zowel moeders als vaders de scores de variabelen positieve ondersteuning en intrusiviteit misten. De gemiddelde leeftijd van de moeders was 33 jaar ($SD = 3,79$, $range = 23-39$) en de gemiddelde leeftijd van de vaders was 36 jaar ($SD = 5,37$, $range = 26-47$). De moeders waren getrouwd of samenwonend met de biologische vaders (100%). Vervolgens beschikten de gezinnen over een Nederlandse nationaliteit. Ten slotte varieerde het opleidingsniveau van de moeders van lager beroepsonderwijs of gedeeltelijk voortgezet onderwijs tot hoger

onderwijstweede trap (lager beroepsonderwijs of gedeeltelijk voortgezet onderwijs = 5%, voortgezet onderwijs = 18%, hoger onderwijs eerste trap = 50% en hoger onderwijs tweede trap = 27%). Het opleidingsniveau van de vaders varieerde van lager beroepsonderwijs/gedeeltelijk voortgezet onderwijs tot hoger onderwijs tweede trap (lager beroepsonderwijs of gedeeltelijk voortgezet onderwijs = 5%, voortgezet onderwijs = 32%, hoger onderwijs eerste trap = 23% en hoger onderwijs tweede trap = 41%). Ten slotte was het gemiddelde score op de variabele externaliserende gedragsproblemen 12,18 ($SD = 11,28$, $range = 0-40$).

We hebben verder ook gekeken of er verschillen waren tussen de huidige steekproef (positieve ondersteuning en intrusiviteit bij zowel moeders als vaders) en de steekproef moeders zonder vader-data (zonder scores voor positieve ondersteuning en intrusiviteit) voor wat betreft externaliserende gedragsproblemen van het tweede kind, geslacht van het tweede kind, leeftijd van de ouders en opleidingsniveau van de ouders. Aan de hand van de resultaten kunnen we concluderen dat er geen significante verschillen waren voor wat betreft externaliserende gedragsproblemen van het kind, geslacht van het kind en de leeftijd van de vaders (externaliserende gedragsproblemen van het kind: $t(28) = -0,64$, $p = ,46$; geslacht van het kind: $X^2(1, N = 88) = 0,90$, $p = ,55$; leeftijd van de vaders: $t(44) = -1,62$, $p = ,11$). Er waren wel significante verschillen voor wat betreft leeftijd van de moeders en opleidingsniveau van de ouders (leeftijd van de moeders: $t(43) = -2,39$, $p < ,05$; opleidingsniveau van de vader: $X^2(4, N = 88) = 27,98$, $p > ,01$; opleidingsniveau van de moeder: $X^2(4, N = 88) = 29,90$, $p < ,01$). De gemiddelde leeftijd van de moeders in de huidige studie was 33 jaar. Dat was hoger dan de gemiddelde leeftijd ($M = 30$) van de moeders uit de steekproef moeders zonder vader-data ($n = 66$). De gemiddelde leeftijd van de vaders in de huidige studie was 36 jaar. Dat was hoger dan de gemiddelde leeftijd van de vaders uit de steekproef zonder vader data ($n = 66$). Ten slotte bleken de ouders uit de huidige studie hoger opgeleid te zijn dan de ouders uit de steekproef moeders zonder vader-data. Vaders en moeders uit de steekproef moeders zonder vader-data hadden voornamelijk een lager beroepsonderwijs of gedeeltelijk voortgezet onderwijs gevolgd terwijl het opleidingsniveau van de moeders voornamelijk hoger onderwijs 1ste trap was en van de vaders voornamelijk hoger onderwijs 2de trap was.

2.2 Procedure

De gezinnen bij het eerste deelonderzoek werden geselecteerd als het eerste kind heel veel (boven de 75%) of juist weinig (onder de 50%) probleemgedrag vertoonde zoals gerapporteerd door de ouders. Deze selectie had als doel om variabiliteit te brengen binnen de selectie. Gezinnen die niet meegenomen zijn in het onderzoek zijn: ouders met een niet-Nederlandse nationaliteit, alleenstaande ouders, ouders met een prematuur kind en ouders met kinderen met een ernstige ontwikkelingsachterstand. Wanneer de moeders aan de criteria voldeden, kregen ze verdere informatie over het onderzoek, zowel schriftelijk als telefonisch. Zowel telefonisch als persoonlijk probeerden we vaders te motiveren om mee te doen aan het onderzoek. De gezinnen werden voor het eerst bezocht tijdens het laatste trimester van de tweede zwangerschap van de moeder. Het tweede huisbezoek vond plaats vlak voor de geboorte van het tweede kind, waarbij de gehechtheidsrepresentatie van de moeder gemeten werd met behulp van de Adult Attachment Interview. Wanneer het tweede kind 3 maanden oud werd, werden de gezinnen om de drie maanden bezocht totdat het kind de leeftijd van 2 jaar bereikte. Voor elk huisbezoek kregen zowel moeders als vaders vragenlijsten met daarin vragen over karakteristieken van het kind, het gezin en opvoedingsvaardigheden van de ouders. Gedurende de huisbezoeken werden de interacties tussen moeder –kind en vader- kind gefilmd in de thuissituatie. Wanneer het tweede kind 12 maanden, 18 maanden, 21 maanden en 24 maanden oud was, werd de sensitiviteit van de moeder en de sensitiviteit van de vader gemeten bij spelsituaties of bij sessies waarin de ouder de kinderen moesten helpen met een puzzeltaak. In het huidige onderzoek gebruiken we de metingen van de kinderen die het tweede kind zijn en tevens 24 maanden (2 jaar) oud zijn.

Bij het tweede deelonderzoek werden de gezinnen met een lage sociale economische status geselecteerd die echter ondervertegenwoordigd waren in het bezoeken van verloskundige praktijken. De postcodes van de gezinnen werden geselecteerd als meer dan 30% van de inwoners in een huis minder dan €14.200,-- per jaar verdienden. De gezinnen kregen een brief van het Regionale Entadministratie Zuid Holland en Rotterdam met daarin informatie over het onderzoek. Moeders die

interesse hadden om mee te doen werden verzocht om een kaartje in te vullen met hun persoonlijke gegevens, (telefoonnummers, adres, naam, sekse van het kind en de geboortedatum van het kind). Vervolgens werden de moeders gebeld zodat er informatie werd verkregen van het opleidingsniveau (1= basisschool, 2 = de eerste 4 jaren van een Nederlandse middelbare school gevolgd, 3 = beschikt over vaardigheden om een baan te verrichten / heeft 6 jaren gezeten op een Nederlandse middelbare school, 4 = hoger onderwijs en 5 = universiteit) van de vader en de moeder. Wanneer zowel de moeder als de vader een laag opleidingsniveau hadden (niveau 1 of 2) en niet meer dan 1 ouder hoger scoorde dan niveau 3 werd een afspraak met de ouders gemaakt om externaliserende gedragsproblemen bij het kind te komen meten. Verder werd dezelfde procedure gebruikt als bij deelonderzoek 1 voor het meten van sensitiviteit van de moeder en de sensitiviteit van de vader.

2.3 Meetinstrumenten

Externaliserende gedragsproblemen

De externaliserende gedragsproblemen bij het tweede kind werden met behulp van de Nederlandse vertaalde versie van de *Child Behavior Check List* (CBCL) gemeten (Achenbach & Rescorla, 2000). Ouders gaven aan de hand van 100 gedragingen op een 3-puntschaal (0 = niet waar, 1= iets of soms waar, 3= zeer waar of vaak waar) aan of hun kinderen deze gedragingen in de afgelopen twee maanden hadden vertoond. Om een totale score te krijgen voor externaliserend probleemgedrag werden de schalen: *Oppositieel probleemgedrag* (17 items), *Agressie* (9 items) en *Overactief* (5 items) bij elkaar opgeteld. De onderzoekers Koot, Van den Oord, Verhulst en Boomsma (1997) hebben de validiteit en de bruikbaarheid van deze vragenlijst voor Nederlandse kinderen bewezen en hebben laten zien dat deze vragenlijst ook bruikbaar is voor jongere kinderen. De *Cronbach's alfa* van het huidige onderzoek was ,86

Sensitiviteit

De sensitiviteit van de moeders en de vaders is met behulp van de *Erickson Sensitivity Scales* gemeten via observaties die thuis plaatsvonden gedurende spelsessies (1 = gestructureerd spel: puzzeltaak, 2 = afblijven: ouder geeft een verbod en kinderen moeten zich hieraan houden en 3 = vrijspel tussen ouder en kinderen) tussen moeder-kind en vader-kind. Het instrument bestaat uit twee dimensies: *positieve ondersteuning* en *intrusiviteit* (Egeland, Erickson, Clemenhagen-Moon, Hiester & Korfmacher, 1990). Bij positieve ondersteuning (7-punts-schaal: 1: ouders zijn totaal niet sensitief t/m 7: ouders zijn uiterst sensitief) gaat men na hoe sensitief de moeder of de vader was tijdens een speelsessie. Een ouder die een hoge score heeft op positieve ondersteuning laat zien dat ze het kind accepteert voor wie het kind is of wat het kind doet en geeft emotionele steun aan het kind. Bijvoorbeeld het kind complimentjes geven tijdens activiteiten of bezigheden (alleen of in de omgang) of het kind zodanig motiveren dat het kind het gevoel krijgt dat de ouders hem/haar in zijn/haar bezigheden steunt en dat de ouders alle vertrouwen hebben dat hij/zij goed zal presteren tijdens deze activiteiten. Een ouder die daarentegen een lage score heeft op positieve ondersteuning faalt om adequaat te reageren op de signalen van het kind en om het kind te steunen. De ouder is dan heel passief, is niet betrokken in wat het kind aan het doen is, is afstandelijk en is emotioneel niet beschikbaar voor het kind. Een ouder zou dan de indruk geven dat hij/zij eerder goed wil presteren tijdens het filmen dan dat hij/zij klaar staat voor het kind.

Bij intrusiviteit (7-punts-schaal: 1: ouders laten het kind juist exploreren t/m 7: ouders respecteren de autonomie van het kind niet en laten het kind niet vrij exploreren) gaat men na of de ouders intrusief zijn gedurende een speelsessie. Een ouder die hoog scoort op intrusiviteit respecteert de behoeftes, de wensen en de interesses van het kind niet waardoor ze het kind niet vrij laten exploreren en problemen niet zelf laten oplossen. Dit kan op een harde manier of op een vriendelijke manier. Een ouder die daarentegen laag scoort op intrusiviteit laat het kind volop exploreren en accepteert de behoeftes, wensen en interesses van het kind. De ouder interfereert of helpt een kind wel wanneer het duidelijk is dat het kind geholpen moet worden. Hogere scores voor de dimensies: positieve ondersteuning en intrusiviteit

geven aan dat er een hoge mate van positieve ondersteuning is of een hoge mate van intrusiviteit is. De intercodeurbetrouwbaarheid voor alle paren was $>,70$

2.4 Data-inspectie

Allereerst worden de verdelingen van de criteriumvariabele externaliserende gedragsproblemen (CBCL) en de predictorvariabelen: positieve ondersteuning van de moeder, positieve ondersteuning van de vader, intrusiviteit van de moeder en intrusiviteit van de vader bestudeerd. We onderzoeken of de variabelen normaal verdeeld zijn door de scheefheid en de kurtosis te bekijken (De Vocht, 2000). We kunnen concluderen dat een variabele normaal verdeeld is wanneer de waarden van de gestandaardiseerde scheefheid en de gestandaardiseerde kurtosis binnen de norm van $-3 < >3$ liggen (De Vocht, 2000). Verder hebben we uitbijters opgespoord aan de hand van z-scores. Deze zijn berekend voor iedere individuele score per meetinstrument. Een individuele score werd beschouwd wanneer een uitbijter buiten de range van $-3,29 < >3,29$ lag. Wanneer er uitbijters aanwezig zijn, worden deze gewinsorized (Hampel, Ronchetti & Rousseuw, 1986) ofwel aangepast met de eerstvolgende score die geen extreme waarde is.

2.5 Hoofdanalyses

In dit scriptieonderzoek wordt als eerste getoetst of er een verband bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van de vader en de moeder. Om dit te kunnen toetsen wordt de analysemethode Pearson-correlatie toets gebruikt. Om deze analysemethode uit te voeren dienen we te voldoen aan de volgende aanname: de variabelen zijn gemeten op een interval of een ratioschaal (McCabe, 2003).

Vervolgens gaan we in deze studie na of er een verschil bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders. Om dit te kunnen toetsen wordt de analysemethode gepaarde *t*-toets gebruikt. Om deze analysemethode uit te voeren dienen we te voldoen aan de volgende aannames: de groepen zijn onafhankelijk van

elkaar, bijvoorbeeld echtparen. Dezelfde cases kunnen op beide metingen met elkaar vergeleken worden (De Vocht, 2000).

Verder gaan we in deze studie na of het verband tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit en externaliserende gedragsproblemen van het kind even sterk is voor vaders en moeders. Om dit te kunnen toetsen worden correlaties tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van de vaders en de moeders en externaliserend gedrag van het kind berekend. Vervolgens wordt de analysemethode de *Fisher's z-toets* gebruikt. Met deze analysemethode wordt nagegaan of de correlaties significant van elkaar verschillen.

Ten slotte gaan we in dit scriptieonderzoek na of positieve ondersteuning en intrusiviteit van de vader in vergelijking tot positieve ondersteuning en intrusiviteit van de moeder een unieke bijdrage levert in de voorspelling van externaliserend probleemgedrag van het kind. Om dit te kunnen toetsen wordt een *regressie-analyse* uitgevoerd. Om deze analysemethode uit te voeren dienen we te voldoen aan de volgende aannames: de variabelen moeten normaal verdeeld zijn, er moet een zwakke multicollineariteit zijn tussen de predictorvariabelen (niet sterk met elkaar correleren omdat we niet kunnen bepalen welke variabele het meest significant is), de correlatie tussen de criteriumvariabele en predictorvariabelen dienen hoog te zijn.

3. Resultaten

In de huidige studie wordt onderzocht of de predictorvariabele geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van de vaders en de moeders invloed heeft op de ontwikkeling van externaliserende gedragsproblemen bij tweejarige kinderen. De resultaten zullen per onderzoeksvraag worden besproken. Voordat we hierop in gaan zal er een data-inspectie plaatsvinden.

3.1 Data-inspectie

Controle op uitbijters en extreme waarden

We hebben in de univariate inspectie aan de hand van z-scores opgespoord of er uitbijters aanwezig waren. Bij de criteriumvariabele externaliserende gedragsproblemen en de predictorvariabelen: positieve ondersteuning van de moeder, positieve ondersteuning van de vader, intrusiviteit van de moeder en intrusiviteit van de vader waren er geen uitbijters te bekennen. Alle individuele scores per meetinstrument vielen binnen de range van $-3,29 < > 3,29$.

Normaliteit van de verdeling

In de univariate inspectie blijkt dat de criteriumvariabele externaliserende gedragsproblemen normaal verdeeld was. De gestandaardiseerde scheefheid en de gestandaardiseerde kurtosis liggen binnen de range van $-3 < > 3$ (de gestandaardiseerde scheefheid = 1,88 en de gestandaardiseerde kurtosis = 0,20). Vervolgens blijkt het dat de predictorvariabelen positieve ondersteuning van de moeder, positieve ondersteuning van de vader, intrusiviteit van de moeder en intrusiviteit van vader ook allemaal normaal verdeeld waren. De gestandaardiseerde scheefheid en de gestandaardiseerde kurtosis van de predictorvariabelen vielen allemaal binnen de norm van $-3 < > 3$ (positieve ondersteuning van de moeder: gestandaardiseerde scheefheid = -1,24 en gestandaardiseerde kurtosis = -0,29; positieve ondersteuning van de vader: gestandaardiseerde scheefheid = -2,21 en gestandaardiseerde kurtosis = 0,02, intrusiviteit van de moeder: gestandaardiseerde scheefheid = 1,25 en gestandaardiseerde kurtosis = -0,08 en intrusiviteit van de vader: gestandaardiseerde scheefheid = 2,71 en gestandaardiseerde kurtosis = 0,73).

3.2 Verband tussen de positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders

We hebben de Pearson-correlatie toets gebruikt om het verband tussen de positieve ondersteuning van de vader en positieve ondersteuning van de moeder en het verband tussen intrusiviteit van de vader en intrusiviteit van de moeder te berekenen. Uit de correlatietabel (zie Tabel 1) blijkt dat er geen significante correlatie was tussen de variabelen positieve ondersteuning van de moeder en de positieve ondersteuning van de vader ($r(20) = ,09, p = ,69$). Er was wel een sterke positief verband tussen intrusiviteit van de vader en de intrusiviteit van de moeder ($r(20) = ,43, p <,05$). Dus als moeders intrusief waren in de omgang met hun kinderen, waren vaders ook intrusief in de omgang met hun kinderen. Verder bleek dat er een sterke negatief verband was tussen positieve ondersteuning van de moeder en intrusiviteit van de moeder ($r(20) = -,43, p <,05$). Dus naarmate moeders sensitiever waren in de omgang met hun kinderen, hoe lager ze scoorden op intrusiveness. Vervolgens was er geen significant verband tussen positieve ondersteuning van de moeders en intrusiviteit van de vaders ($r(20) = -,11, p = ,62$). Er bleek een sterke negatief verband te zijn tussen positieve ondersteuning van de vader en intrusiviteit van de vader ($r(20) = -,51, p <,05$). Dus hoe sensitiever vaders waren in de omgang met hun kinderen hoe lager ze scoorden op intrusiveness. Ten slotte bleek dat er geen significant verband was tussen positieve ondersteuning van de vader en de intusiveness van de moeder ($r(20) = -,14, p = ,53$).

Tabel 1

Correlaties tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders

	Positieve onder- steuning moeder	Positieve onder- steuning vader	Intrusiviteit moeder
Positieve ondersteuning vader	,09		
Intrusiviteit moeder	-,43*	-,14	
Intrusiviteit vader	-,11	-,51*	,43*

* = Correlatie is significant bij $p < ,05$ (tweezijdig)

n = 22 vaders en moeders op alle variabelen

3.3 Vergelijking tussen de positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders

Om na te gaan of er een verschil bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders zijn twee gepaarde t-toetsen gebruikt. Uit de resultaten blijkt dat positieve ondersteuning van de moeders niet significant verschilt van positieve ondersteuning van de vaders ($t(21) = -0,67, p = ,51$; moeders: $M = 5,32, SD = 1,44$; vaders: $M = 5,59, SD = 1,40$). Ten slotte bleek dat intrusiviteit van de moeders ook niet significant verschilt van intrusiviteit van de vaders ($t(21) = 0,81, p = ,43$; moeders: $M = 2,68, SD = 1,34$; vaders: $M = 2,38, SD = 1,79$). Dus het blijkt dat er geen gedragsverschil is tussen vaders en moeder wat betreft positieve ondersteuning en intrusiviteit.

3.4 Verband tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders en externaliserend probleemgedrag van kinderen

Om na te gaan of het verband tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit en externaliserend probleemgedrag van het kind even sterk is voor vaders als voor moeders worden de correlaties tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders en externaliserend probleemgedrag van het kind berekend. Uit de correlatietabel (zie Tabel 2) blijkt dat er geen significant verband bestaat tussen positieve ondersteuning van de moeders en externaliserend probleemgedrag bij kinderen ($r(20) = -,05, p = ,82$). Verder bleek dat er geen significant verband bestaat tussen positieve ondersteuning van de vaders en externaliserend probleemgedrag bij kinderen ($r(20) = -,03, p = ,91$). Vervolgens bleek dat er geen significant verband bestaat tussen intrusiviteit van de moeders en externaliserend probleemgedrag bij kinderen ($r(20) = ,21, p = ,36$) en tussen intrusiviteit van vaders en externaliserend probleemgedrag bij kinderen ($r(20) = ,31, p = ,17$). Verder zijn we met behulp van de Fisher's z -toets nagegaan of de correlaties tussen positieve ondersteuning van moeders en vaders en externaliserend probleemgedrag van kinderen en de correlaties tussen intrusiviteit van moeders en vaders en externaliserend probleemgedrag bij

kinderen significant van elkaar verschillen. Uit de resultaten blijkt dat het verband tussen positieve ondersteuning en externaliserend probleemgedrag van het kind even sterk is voor moeders als voor vaders ($z(20) = -0,06, p = ,95$). Het verband tussen intrusiviteit en externaliserend probleemgedrag van het kind bleek ook even sterk te zijn voor vaders als voor moeders ($z(20) = -0,33, p = ,74$).

Tabel 2

Correlaties tussen Externaliserende gedragsproblemen van het kind en positieve ondersteuning en intrusiviteit van moeders en vaders

	Positieve onder- steuning moeder	Positieve onder- steuning vader	Intrusiviteit moeder	Intrusiviteit vader
Externaliserende gedragsproblemen kind	-,05	,21	-,03	,31

*. Correlatie is significant bij $p < ,05$ (tweezijdig)

$n = 22$ vaders en moeders en hun 2 jarige kinderen op alle variabelen

3.5 Unieke bijdrage van positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders in de voorspelling van externaliserend probleemgedrag bij kinderen

Om na te gaan of positieve ondersteuning en intrusiviteit van de vader in vergelijking tot positieve ondersteuning en intrusiviteit van de moeder een unieke bijdrage levert in de voorspelling van externaliserend probleemgedrag van kinderen wordt de multipele regressie analyse volgens de Enter methode gebruikt. We gaan hierbij een lineair model opstellen van de invloed van de predictorvariabelen positieve ondersteuning van de moeder en positieve ondersteuning van de vader en daarna een lineair model van intrusiviteit van de moeder en intrusiviteit van de vader. Uit de multipele regressie analyse (zie Tabel 3) volgens de Enter methode blijkt dat de predictorvariabelen positieve ondersteuning van de moeder ($\beta = -.05, t(19) = -0,22, p = ,83$) en positieve ondersteuning van de vader ($\beta = -.02, t(19) = -0,09, p = ,93$) geen significante voorspellers zijn voor de criteriumvariabele externaliserend probleemgedrag bij kinderen. Verder blijkt uit de multipele regressie analyse volgens de Enter methode in Tabel 4 dat de predictorvariabele intrusiviteit van de moeder geen significante voorspeller was voor de criteriumvariabele externaliserend probleemgedrag ($\beta = ,09, t(19) = 0,38, p = ,71$). Bij de variabele intrusiviteit van de vader was dat ook het geval ($\beta = ,27, t(19) = 1,10, p = ,28$).

Tabel 3

Regressieanalysetabel: Externaliserende gedragsproblemen van het kind voorspeld uit positieve ondersteuning van vaders en moeders

	Ongestandaardiseerde Coëfficiënten	Gestandaardiseerde Coëfficiënten	t	p
	B	Standaard meetfout	β (Beta)	
Constante	15,20	13,70		
Positieve onder- steuning moeder	-0,40	1,81	-,05	-0,22 ,83
Positieve onder- steuning vader	-,17	1,85	-,02	-0,09 ,93

$n = 22$ vaders en moeders en hun tweejarige kinderen op alle variabelen

Tabel 4

Regressieanalysetabel: Externaliserende gedragsproblemen van het kind voorspeld uit intrusiviteit van vaders en moeders

	Ongestandaardiseerde Coëfficiënten		Gestandaardiseerde Coëfficiënten	<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>B</i>	Standaard meetfout	β (Beta)		
Constante	6,10	5,62		1,09	,29
Intrusiviteit moeder	0,78	2,03	,09	,38	,71
Intrusiviteit vader	1,68	1,52	,27	1,10	,28

n = 22 vaders en moeders en hun tweejarige kinderen op alle variabelen

4. Discussie

De resultaten van de huidige studie wijzen uit dat er geen significant verband was tussen positieve ondersteuning van vaders en moeders maar wel een sterk positief verband tussen intrusiviteit van vaders en moeders. Dus als moeders intrusief waren in de omgang met hun kinderen, waren vaders ook intrusief in de omgang met hun kinderen. Mogelijkerwijs hadden ouderfactoren, kindfactoren en methodologische factoren hier invloed op. Tegen de verwachtingen in waren er tussen vaders en moeders ook geen verschillen in positieve ondersteuning en in intrusiviteit. Dus we kunnen niet spreken van een gedragsverschil tussen vaders en moeders. Vervolgens wijzen de resultaten uit dat positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders geen significante voorspeller was voor externaliserende gedragsproblemen bij kinderen. Ten slotte leverde positieve ondersteuning en intrusiviteit van de vader en de moeder geen unieke bijdrage in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen.

4.1 Resultaten in het licht van eerder onderzoek

Onderzoeken die methodologisch sterker opgezet waren en die dus zowel geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders hebben betrokken bij hun onderzoek laten zien dat er een verband bestaat tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders (Russell & Russell, 1996) Braungart-Riker et al., 1998; Amato & Rivera, 1999; Denham et al., 2000). Verder blijkt dat er een gedragsverschil bestaat tussen de positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders (Amato & Rivera, 1999 ; Denham et al., 2000; Russell & Russell, 1996). Ten slotte blijkt dat er het verband tussen sensitiviteit en externaliserend probleemgedrag van het kind even sterk is voor moeders als voor vaders en dat de sensitiviteit voor zowel vaders als moeders een unieke bijdrage leveren in de voorspelling van externaliserend probleemgedrag (Amato & Rivera, 1999; Russell & Russell, 1996). De onderzoeksresultaten van eerdere studies komen echter in conflict met de onderzoeksresultaten van de huidige studie

Hoogstwaarschijnlijk kunnen de huidige resultaten toegeschreven worden aan de methodologie. In de huidige studie hadden we een kleine steekproef gebruikt in vergelijking tot eerdere studies. Door een kleine steekproef is er minder statistische power en is er meer kans dat we geen statistische significante verbanden en verschillen vinden terwijl die er wel zijn (Van der Zee et al., 2004). Wellicht zouden we statistische verbanden en verschillen te zien krijgen tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit tussen vaders en moeders en tussen sensitiviteit van vaders en moeders en externaliserende gedragsproblemen van kinderen indien we een grotere steekproef hadden gebruikt en als we meer vaders betrokken hadden bij het onderzoek.

Vervolgens kunnen de deels afwijkende resultaten ook te maken hebben met het feit dat er in de huidige studie afzonderlijk is gekeken naar het sensitiviteitsconstruct in tegenstelling tot eerdere studies die naast het adequaat reageren van de ouder meerdere aspecten en of vaardigheden tot de inhoud van sensitiviteit hebben gerekend zoals de expressie van affectiviteit en het vermogen warm en ondersteunend te reageren (Russell & Russell, 1996; Amato & Rivera, 1999; Braungart-Riker et al., 1998; Denham et al., 2000), hoeveelheid tijd besteed aan kinderen (Amato & Rivera, 1999) en de kwaliteit van relaties tussen ouders en kinderen (Russell & Russell, 1996; Amato & Rivera, 1999; Braungart-Riker et al., 1998; Denham et al., 2000). In de huidige studie heeft het sensitiviteitsconstruct alleen betrekking op de houding van de ouder tegenover het kind (kind steunen, complimentjes geven, interesse tonen in wat het kind doet) en op het concrete opvoedingsgedrag van de ouder (positieve ondersteuning en intrusiviteit).

Daarnaast worden in eerdere studies in tegenstelling tot de huidige studie gebruik gemaakt van vragenlijsten (Amato & Rivera, 1999; Denham et al., 2000) en of systematische observaties (Braungart-Riker et al., 1998) om de sensitiviteit van ouders te meten. Diverse studies maken gebruik van vragenlijsten en/of interviews omdat het makkelijker is om uit te voeren, maar respondenten kunnen echter bij vragenlijsten soms moeite hebben om over hun eigen gedrag te rapporteren en kunnen vragenlijsten beïnvloed worden door systematische fouten en dus een vertekend beeld geven (Eddy, Dishion & Stoolmiller, 1998; Fergusson, Linskey & Horwood, 1993; Prescott, Bank, Reid, Knutson, Birston & Eddy, 2002; 2000; Richters, 1992). Bij systematische observaties wordt de optimale sensitiviteit van de ouder gemeten bij de interactie tussen ouder en kind. Ouder interacteert slechts met één kind zonder door andere zaken afgeleid te worden (Belsky, 1980). Het sensitiviteitsconstruct,

voornamelijk positieve ondersteuning wordt dus vaak op diverse manieren getoetst waardoor onderzoeksresultaten van diverse studies met elkaar kunnen afwijken en het goed vergelijken van diverse resultaten bemoeilijkt wordt.

Verder was het construct dat er gemeten werd in eerdere studies meer gelijk aan positieve ondersteuning dan aan intrusiviteit (Russell & Russell, 1996; Amato & Rivera, 1999; Braungart-Riker et al., 1998; Denham et al., 2000). De settings (alledaagse situaties: verzorgen van het kind, samen eten met kinderen, een familie spel) die er gecreëerd werden in eerdere studies (lokten meer positieve ondersteuning dan intrusiviteit van vaders en moeders uit (Russell & Russell, 1996; Amato & Rivera, 1999; Denham et al., 2000). Er was bovendien nauwelijks of weinig sprake van heftige confrontaties en of spanningen tussen ouders en hun kinderen en ouders waren meer sensitief en responsief in de omgang met hun kinderen, waardoor juist positieve ondersteuning van de ouders meer naar voren kwam dan intrusiviteit van de ouders. Deze gegevens zijn in overeenstemming met de studies van Van der Mark et al. (2002), Aldous en Mulligan (2002) en Gardner et al. (2003) waarin geconcludeerd werd dat wanneer ouders meer betrokken waren, sensitief en responsief waren in de omgang met hun kinderen, de kinderen minder gedragsproblemen vertoonden in de omgang. In de huidige studie werden er situaties gecreëerd waarbij intrusiviteit van vaders en moeders meer uitgelokt werden dan positieve ondersteuning. Ouders kregen eerst een puzzeltaak met de opdracht om hun kinderen te helpen zoals zij gewend waren om te doen. Hieruit kon blijken of de ouders de kinderen gingen helpen of sturing geven zonder dat ze erom gevraagd hadden en zonder dat ze de kans kregen om zelf te exploreren. Bovendien moesten de ouders de kinderen iets verbieden en moesten de kinderen zich hieraan houden. Er kunnen hierdoor confrontaties en/of spanningen ontstaan tussen ouder en kind, omdat jonge kinderen niet té lang kunnen wachten en ouders er niet in slagen om het kind af te leiden. De ouders willen dat het kind zich aan het verbod houdt en goed presteert, waardoor ze meer intrusiviteit laten zien in de omgang met het kind. Deze gegevens komen overeen met de studie van Russell & Russell (1996) waarin geconcludeerd werd dat juist intrusiviteit van vaders en moeders meer invloed had in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen omdat er conflicten ontstaan tussen ouder en kind.

Ten vierde wordt in het onderzoek van Russell & Russell (1996) een mogelijke verklaring gegeven voor de afwijkende resultaten. De ouders in de eerdere studies (Russell & Russell, 1996; Braungart-Riker et al., 1998; Amato & Rivera,

1999; Denham et al., 2000) hadden mogelijkwerwijs een autoritatieve opvoedingsstijl waarbij sprake was van een hoge mate van warmte, affectie en responsiviteit en waarbij duidelijke eisen en grenzen werden gesteld aan het kind. De opvoedingsstijl van deze ouders kan mogelijkwerwijs de reden zijn waardoor er wel significante verbanden verkregen werden voor zowel positieve ondersteuning en intrusiviteit tussen vaders en moeders.

In de huidige studie zijn de ouders hoger opgeleid dan ouders in eerdere studies waardoor ze mogelijkwerwijs het opvoeden als meer complex zien en ze over meer kennis beschikken betreffende de ontwikkeling en behoeftes van kinderen en zich hiernaar gaan gedragen. Dat houdt in responsief en sensitief zijn in de omgang met baby's om een veilige thuishaven te bieden en in de omgang met oudere kinderen sensitief zijn en ondersteunen maar wel zelfstandigheid bieden en helpen en sturing geven daar waar nodig. De scores van de vaders en moeders in de huidige studie komen niet overeen (als moeder hoog scoort, scoort vader niet hoog of andersom) en krijgen we daarom geen significante verbanden tussen positieve ondersteuning tussen vaders en moeders. Er is wel een significant verband tussen intrusiviteit van vaders en moeders, omdat ouders in deze studie voornamelijk van mening zijn dat hun kinderen meer sturing kunnen gebruiken terwijl de kinderen dat niet hebben aangegeven.

Daarnaast werd er in eerdere studies (Russell & Russell, 1996; Amato & Rivera, 1999; Denham et al., 2000) gekeken hoe het sensitief opvoedingsgedrag (positieve ondersteuning en intrusiveness) van vaders en moeders was in de omgang met hun kinderen of het hele gezin. Bij deze interacties konden ouders elkaars positieve ondersteuning en intrusiviteit beïnvloeden, zodanig dat er een verband kon ontstaan tussen positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders. In de huidige studie wordt de nadruk gelegd op hoe positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders was in de omgang met het tweede kind (vader-kind en moeder-kind interacties). Ouders hadden minder kans om elkaars positieve ondersteuning en intrusiviteit te beïnvloeden waardoor we juist een duidelijk verband zien van intrusiviteit tussen vaders en moeders en geen duidelijk verband zien van positieve ondersteuning tussen vaders en moeders.

De afwijkende resultaten konden echter ook te maken hebben met het feit dat bij eerdere studies (Amato & Rivera, 1999; Denham et al., 2000) ouders hun eigen positieve ondersteuning en intrusiviteit moesten rapporteren in vergelijking tot de huidige studie die gebruik heeft gemaakt van observaties. Bovendien werd

zelfgerapporteerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders in verband gebracht met de zelfgerapporteerde externaliserende gedragsproblemen. Het rapporteren van het eigen opvoedingsgedrag kon mogelijk beïnvloed zijn door systematische fouten zoals verwachtingen van ouders omtrent het onderzoek, het willen overkomen als goede ouders en hun gemoedstoestand, waardoor we mogelijk een vertekend beeld kunnen krijgen van positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders (Eddy, Dishion & Stoolmiller, 1998; Fergusson, Linskey, & Horwood, 1993; Prescott et al., 2000; Richters, 1992).

Bovendien konden deze resultaten mogelijk te maken hebben met het feit dat de kinderen in de huidige studie een stuk jonger waren dan de kinderen in eerdere studies. Het kan zijn dat ouders anders omgaan met jonge kinderen dan met oudere kinderen omdat jonge kinderen andere behoeftes hebben. Ook Schaffer (2004) opperde het idee dat de sensitiviteit van opvoeders kan verschillen in de vorm waarop het geuit wordt zowel bij baby's als bij oudere kinderen. Bovendien kan het zijn dat de interacties tussen ouders met oudere kinderen uitdagender zijn en dat er sprake is van een langer proces van negatieve ouder-kindrelaties in vergelijking tot de interacties tussen ouders met jonge kinderen.

Ook kan het zo zijn dat de de pedagogische bijdrage van de vader binnen het gezinsleven de afgelopen jaren een sterke ontwikkeling heeft doorgemaakt en dat de vader een meer actieve en zorgzame ouder is geworden die meer bijdraagt in het gezinsleven (Trautman-Villalba et al., 2005). In de huidige studie komen de gemiddelde scores voor positieve ondersteuning en intrusiviteit vaders en moeders vrijwel overeen met elkaar.

Ten slotte blijkt dat positieve ondersteuning en intrusiviteit zoals hier gemeten geen significante en geen unieke bijdrage leveren in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het complimentjes geven aan kinderen, interesse tonen, de autonomie van het kind niet respecteren en het kind niet laten exploreren in zijn omgeving mogelijk geen significante voorspellers zijn in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen maar dat aspecten van sensitiviteit en of opvoedingsvaardigheden zoals de expressie van affectiviteit en het vermogen warm en ondersteunend te reageren, hoeveelheid tijd besteed aan kinderen en de kwaliteit van relaties tussen ouders en kinderen dat wel zijn. We kunnen concluderen dat het afzonderlijk onderzoeken van het sensitiviteitsconstruct in een toekomstig onderzoek van belang is wanneer we meer

duidelijkheid willen hebben over de verschillen en overeenkomsten in het voorspellen van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen.

4.2 Beperkingen en aanbevelingen

In deze studie hebben we onderzocht of de geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van de vaders en de moeders invloed hadden op kindgedrag. Hoewel deze studie onverwachte resultaten liet zien en hierdoor nieuwe inzichten in kaart werden gebracht, had deze studie ook zijn beperkingen.

Ten eerste waren de vaders en moeders voornamelijk hoog opgeleid (77% van de moeders en 63% van de vaders), waardoor ouders met een lage opleiding ondervertegenwoordigd waren. Bovendien waren de gezinnen uit deze studie intact en van autochtone afkomst. Meerdere onderzoeken dienen er uitgevoerd te worden om te kunnen bepalen of resultaten generaliseerbaar zijn naar andere sociale klassen, gezinnen en bevolkingsgroepen.

Vervolgens kunnen we in deze studie niet spreken over causaliteit aangezien de data over geobserveerde sensitiviteit van vaders en moeders en kindgedrag op hetzelfde moment zijn gemeten. We kunnen alleen spreken over een relatie tussen opvoedingsgedrag en kindgedrag. Meerdere factoren konden van invloed zijn op de geobserveerde sensitiviteit van ouders, zoals bijvoorbeeld het gedrag van het kind tegenover de ouder. Als het kind juist positieve aandacht (positieve emoties en steun) vraagt van de ouders kunnen de kinderen op deze wijze juist weer positieve emoties, aandacht en steun bij de ouders uitlokken (Belsky, 1991).

Verder hadden we naar verhouding een kleine steekproef ($n = 22$) omdat een klein aantal vaders meedeed aan het onderzoek. Hierdoor was de statistische power laag. De invloed van de geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders op kindgedrag zou misschien in een volgend onderzoek onderzocht kunnen worden met een grotere steekproef waarin meer vaders bij het onderzoek betrokken zullen worden.

Echter dient het sensitiviteitsconstruct opvoedingsgedrag nader bestudeerd te worden. Dit is van belang aangezien het uit eerdere studies blijkt (Russell & Russell, 1996; Amato & Rivera, 1999; Braungart-Riker et al., 1998; Denham et al.,

2000) dat het sensitiviteitsconstruct op diverse manieren wordt getoetst. Dus er moet gekeken worden naar wat nu precies een reactie (van de ouder) adequaat maakt en of het sensitiviteitsconstruct ook betrekking heeft op de houding van de ouders als diens concrete gedrag. Het vergelijken van studies kan hierdoor bemoeilijkt worden en we krijgen geen duidelijk beeld van de mate waarin dit het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen beïnvloed zou hebben.

Voor wetenschappelijk onderzoek is het van wezenlijk belang dat het sensitiviteitsconstruct van vaders en moeders volgens de Ainsworth definitie in relatie tot kindgedrag nader bestudeerd wordt zodat er meer kennis wordt verschaft over de relatie tussen sensitiviteit van vaders en moeders en kindgedrag. Naast het onderzoeken van opvoedingsgedragingen dient het sensitiviteitsconstruct ook afzonderlijk bestudeerd te worden bij onderzoek naar de invloed van opvoeding op kindgedrag. Verder dient toekomstig onderzoek meer gebruik te maken van observaties en diverse experimentele onderzoeksopzetten in grotere steekproeven. Hierbij moeten ook vaders betrokken worden om uitspraken te kunnen maken ten aanzien van causaliteit en mediërende factoren. Bovendien dienen we ook onderscheid te maken in de leeftijd van kinderen aangezien jonge kinderen andere opvoedingsgedragingen kunnen uitlokken bij ouders dan oudere kinderen. Ten slotte dient onderzoek zich behalve op autochtone gezinnen, ook te richten op allochtone gezinnen, gezinnen met een alleenstaande moeder, samengestelde gezinnen, gezinnen met laagopgeleide ouders zodat we uitspraken kunnen doen met betrekking tot de generaliseerbaarheid.

4.3 Conclusie

De huidige studie heeft inzicht geboden in de relaties en verschillen tussen de geobserveerde positieve ondersteuning en intrusiviteit van vaders en moeders. De onderzoeksresultaten wijzen uit dat er geen verband bestaat tussen positieve ondersteuning van vaders en moeders. Er was wel een significant verband tussen intrusiviteit van vaders en moeders. Het blijkt dat ouderfactoren, kindfactoren en methodologische factoren hier mogelijk van invloed konden zijn. Verder bestaan er geen verschillen in de geobserveerde positieve ondersteuning en

intrusiviteit van vaders en moeders. Dit gegeven is controversieel aangezien diverse studies hebben bewezen dat er juist een gedragsverschil bestaat tussen vaders en moeders (Russell & Russell, 1996; Amato & Rivera, 1999; Denham et al., 2000). Vaders zouden juist psychologische veiligheid aan hun kinderen geven door als spelpartner te fungeren terwijl moeders het gevoel van veiligheid en troost overbrengen door in stressvolle situaties klaar te staan voor hun kinderen. Er is misschien een nieuw cultureel beeld van vaders ontstaan en die heeft het beeld van de weinig betrokken vaders verdrongen. Dit impliceert dat vaders vaker betrokken moeten worden bij preventie en interventieprogramma's en dat we een bredere kijk moeten nemen op hoe de sensitiviteit en de opvoeding van ouders, in het bijzonder van vaders vorm geven aan de psychologische veiligheid van kinderen. Dit zou een bijdrage leveren om de gevonden bewijs verder uit te bouwen en zo nodig te nuanceren.

Vervolgens bleek uit de onderzoeksresultaten dat zowel positieve ondersteuning en als intrusiviteit van vaders en moeders geen significante voorspellers waren en geen unieke bijdrage leverden in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen. Hierbij dient er rekening gehouden te worden met het feit dat het sensitiviteitsconstruct in eerdere studies op diverse manieren wordt getoetst waardoor dit kan leiden tot conceptuele onduidelijkheid omdat het niet helder is of het nu gaat om het opvoedingsgedrag van ouders of om de houding van de ouder op diens concrete gedrag. Bovendien werd het sensitiviteitsconstruct niet altijd volgens de Ainsworth definitie gemeten. Het vergelijken van diverse onderzoeksresultaten wordt dan bemoeilijkt en we krijgen geen duidelijk beeld in welke mate dit invloed zou hebben in het ontstaan van externaliserende gedragsproblemen bij kinderen. Ten slotte konden de resultaten van eerdere studies mogelijk beïnvloed zijn door systematische fouten. Diverse studies maken nog gebruik van vragenlijsten, interviews en systematische observaties. Er wordt dan meer nadruk gelegd op hoe alle gezinsleden met elkaar interacteren in plaats dat de kwaliteit van relaties tussen moeder-kind en vader-kind wordt gemeten. Hierdoor krijgen we geen eenduidig beeld van hoe ouders individueel met hun kinderen omgaan.

Geraadpleegde literatuur

Achenbach, T. M. & Rescorla, L. A. (2000). *Manual for the ASEBA Preschool Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.

Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Aldous, J. & Mulligan, G.M. (2002). Fathers' child care and children's behavior problems: A longitudinal study. *Journal of Family issues*, 23, 624- 647.

Amato, P.R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and Family*, 56(4), 1031-1042.

Amato, P.R. & Rivera, F. (1999). Paternal involvement and children's behavior problems. *Journal of Marriage and Family*, 61(2), 375-384.

Amato, P.A. & Sobolewski, J.M. (2004). The effects of divorce in fathers and children: nonresidential fathers and stepfathers. In M.E. Lamb (Eds.), *The role of the father in child development* (4th edition), pp. 341-367. New York: Wiley.

Belsky, J., Hsieh, K.H. & Crnic, K. (1998). Mothering, fathering, and infant negativity as antecedents of boys' externalizing problems and inhibition at age 3 years: Differential susceptibility to rearing experience. *Development and Psychopathology*, 10, 301-319.

Bongers, I.L., Koot, H.M., Ende, J. van der & Verhulst, F. (2004). Developmental trajectories of externalizing behaviors in childhood and adolescence. *Child Development*, 75(5), 1523-1537.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. I Attachment*. New York: Basic Books

Bowlby, J. (1975). *Attachment and loss. Vol II Attachment*. Harmondsworth, Penguin

Braungart–Rieker, J.M., Garwood, M.M., Powers, B.P. & Wang, X. (2001). Parental sensitivity, infant affect and affect regulation: predictors of later attachment. *Child Development, 72* (1), 252- 270

Burke, J.D., Loeber, R.L. & Birmaher, B., DeKlyen, (2002). Oppositional defiant disorder and conduct disorder. *Journal of American Academy of Child Adolescence and Psychiatry, 41* (11), 1275-1293.

Carson, J., Burks, V. & Parke, R.D. (1993). Parent-child physical play: Determinants and consequences. In K. Macdonald (Eds.), *Parents-child play: Descriptions and implications* (pp.197-220). Albany: State University of New York Press.

Cloïn, M. & Hermans, B. (2006). Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg. In: W. Portugijs, B. Hermans, & V. Lalta (red.), *Emancipatiemonitor 2006: Veranderingen in de leefsituatie en levensloop* (pp.100-140). Den Haag: SCP/CBS.

Darke, P.R. & Golberg, S. (1994). Father-infant interaction and parent stress with healthy and medically comprised infants. *Infant Behavior and Development, 17*(1), 3-14.

DeKlyen, M., Biernbaum, M.A., Speltz, M.L. & Greenberg, M.T. (1998). Fathers and preschool behavior problems. *Developmental Psychology, 34* (2), 264-275.

Denham, S.A., Workman, E., Cole, P.M., Weissbrod, C., Kendziora, T.K. & Zahn-Waxler, C. (2000). Prediction of externalizing behavior problems from early to middle childhood: The role of parental socialization and emotion expression. *Development and Psychopathology, 12*, 23-45.

Dijken, K.S. van & Tavecchio, L.W.C. (1998). Vaders en de opvoeding en ontwikkeling van kinderen: De pedagogische betekenis van vaders. *Kind en Adolescent, 19*, 68-77.

Distelbrink, M., Lucassen, N. & Hooghiemstra, E. (2005). *Gezin Anno Nu: Werkdocument 9*. Nederlandse Gezinsraad in opdracht van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Den Haag.

Eddy, J.M., Dishion, T.J. & Stoolmiller, M. (1998). The analysis of intervention change in children and families: Methodological and conceptual issues embedded in intervention studies. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26 (1), 53-69.

Egeland, B., Erickson, M., Clemenhagen-Moon, J., Hiester, M. & Korfmaker, J. (1990). *24 months Tools Coding manual Project STEEP Revised From Mother-child Project Scales*. Unpublished Manuscript. University of Minnesota. Minneapolis.

Eldering, L. (2003). *Cultuur en opvoeding: Interculturele pedagogiek vanuit ecologisch perspectief, Ortho inleidingen, monografieën en leerboeken op het gebied van het orthopedagogiek*. Beeldrecht/Amstelveen: Lemniscaat b.v Rotterdam

Fagot, B.I. (1995). Handbook of parenting, Vol. 1: Children and parenting. In: M.H. Bornstein (Eds.), *Handbook of parenting, Vol.1: Children and parenting* (163-183). Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, xxiv.

Feldman, R., Sussman, A.L. & Zigler, E. (2004). Parental leave and work adaptation at the transition to parenthood: Individual, marital, and social correlates. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25(4), 459-479.

Ferguson, D.M., Lynskey, M.T. & Horwood, L.J. (1993). The effect of maternal depression on maternal ratings of child behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 21(3), 245-269.

Flouri, E. & Buchanan, A. (2003). The role of father involvement in children's later mental health. *Journal of Adolescence*, 26, 63-78.

Gardner, F. (2000). Methodological issues in the direct observation of parent-child interaction: Do observational findings reflect the natural behavior of participants? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 3(3), 185-198.

Gardner, F., Ward, S., Burton, J. & Wilson, C. (2003). The role of mother-child joint play in the early development of children's conduct problems: A longitudinal observational study. *Social Development*, 12(3), 361-378.

Grossmann, K. (1997). *Infant-Father Attachment Relationship: Sensitive Challenges during Play with Toddler Is the Pivotal Feature*. Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Washington DC.

Grossmann, K., Grossmann, K.E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheuerer-Englisch, H. & Zimmermann, P. (2002). The uniqueness of child-father attachment relationship: fathers' sensitive and challenging play as a pivotal variable in a 16 year longitudinal study. *Social Development*, 11(3), 301-337.

Halpern, L.F. (2004). The relations of coping and family environment to preschoolers's problem behaviour. *Applied Developmental Psychology*, 25, 399-421.

Hinshaw, S.P. (2002). Process, mechanism and explanation related to externalizing behaviour in developmental psychopathology. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 431-446.

Ijzendoorn, M.H. van. (1994). *Gehechtheid van ouders en kinderen: Intergenerationele overdracht van gehechtheid in theorie, klinisch onderzoek en gevalsbeschrijvingen*. Houten/Zaventem; Bohn Stafleu Van Loghum.

Kindler H (2002) *Fathers and children: Longitudinal studies of father involvement and children's social-emotional development*. Psychosozial, Weinheim: München

Kerr, D.C.R., Lopez, N.L., Olson, S.L. & Sameroff, A.J. (2004). Parental discipline and externalizing behavior problems in early childhood: The roles of moral regulations and child gender. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(4), 369-383.

Koot, H.M., Oord, E.J.C.G van den, Verhulst, P.C. & Boomsma, D.I. (1997). Behavioral and emotional problems in Young preschoolers: Cross-cultural testing of

the validity of the Child Behavior Checklist/2-3. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 25(3), 183-196.

Lamb, M.E. (2000). The history of research on father involvement. *Journal of Marriage and Family Review*, 29(2), 23-42.

Lamb, M.E., Pleck, J.H., Charnov, E.L. & Levine, J.A. (1987). A biosocial perspective on paternal behavior and involvement. In J.B. Lancaster, J. Altman, A.S. Rossi, & L.R. Sherroa (Eds), *Parenting across the lifespan: Biosocial dimensions* (pp 111-142). New York: Aldine de Gruyter.

Lee, C.M., Beauregard, C. & Bax, K.A. (2005). Child-related disagreements, verbal aggression, and children's internalizing and externalizing behavior problems. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 237-245.

Lewis, C. & Lamb, M. (2003). Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. *European Journal of Psychology Education*, 18(2), 211-228.

Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. (1998). Development of juvenile aggression and violence: Some common misconceptions and controversies. *American Psychologist*, 53 (2), 242-259.

Macfie, J., Houts, R.M., McElwain, N.L. & Cox, M.J. (2005). The effect of father-toddler and mother-toddler role reversal on the development of behavior problems in kindergarden. *Social Development*, 14 (3), 514-531.

Mark, I.L. van der, Bakermans-Kranenburg, M.J. & Ijzendoorn, M.H. van. (2002). The role of parenting, attachment, and temperamental fearfulness in the prediction of compliance in toddler girls. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 361-378.

Maughan, B. & Rutter, M. (1998). Continuities and discontinuities in antisocial behavior from childhood to adult life. *Advanced in Clinical Child Psychology*, 20, 1-47.

Moore, D.S. & McCabe, G.P. (2003). *Introduction to the practice of Statistics. Fourth Edition*. W.H Freeman and Company: New York.

NICHD Early Child Care Research Network (2000). Factors associated with fathers' caregiving activities and sensitivity with young children. *Journal of Family Psychology*, 14, 200-219.

Paquette, D. (2004). Theorizing the father-child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human Development*, 47, 193-219.

Paquette, D., Bolté, C., Turcotte, G., Dubeaud, D. & Bouchard, C. (2000). A new typology of fathering: Defining and associated variables. *Infant and Child development*, 9, 213-230.

Parke, R.D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge: Harvard University Press.

Patterson, G.R. (1982). *Coercive family process*. Eugene, OR: Castalia

Patterson, G.R., Reid, J.B. & Dishion, T.J. (1992). *Antosocial boys*. Eugene, OR: Castalia Publishing

Patterson, G.R. & Forgatch, M.S. (1995). Predicting future clinical adjustment from treatment outcome and process variables. *Psychological Assessment*, 7(3), 275-285.

Prescott, A., Bank, L., Reid, J., Knutson, J., Burraston, B. & Eddy, J. M. (2000). The veridicality of punitive childhood experiences reported by adolescents and young adults. *Child Abuse and Neglect*, 24, 411-425.

Prinzle, P. (2004). Externaliserend probleemgedrag en opvoeding bij kinderen van vier tot negen jaar: Cohort-sequentiële, latente groei modellen. *Kind en Adolescent*, 25(2), 55-67.

Pleck, J.H. (1984). *Changing fatherhood*. Unpublished manuscript, Wellesley, MA: Wellesley College Center for Research on Women.

Richters, J.E. (1992). Depressed mothers as informants about their children: A critical review of the evidence for distortion. *Psychological Bulletin*, 112(3), 485-499.

Rubin, K.H., Burgess, K.B. & Dwyer, K.M. (2003). Predicting preschoolers' externalizing behaviors from toddler, temperament, conflict, and maternal negativity. *Developmental Psychology*, 39(1), 164-176.

Russell, A. & Russell, G. (1996). Positive parenting and boys' and girls misbehavior during a home observation. *International Journal of Behavioral Development*, 19 (2), 291-308.

Schaffer, H.R. (1996). *Social Development*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Shaw, D.S., Winslow, E.B., Owens, E.B., Vondra, J.I., Cohn, J.E., & Bell, R.Q. (1998). The development of early externalizing problems among children from low-income families: a transformational perspective. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26 (2), 95-107.

Tamis-LeMonda, C.S. (2004). Conceptualizing fathers' roles: playmates and more. *Human Development*, 47, 220- 227.

Tavecchio, L.W.C. & Ijzendoorn, M.H van. (1982). Taakverdeling bij ouders van jongekinderen: Een onderzoek naar man- vrouw verschillen in het hedendaagse gezin. *Bevolking en Gezin*, 1, 19-48.

Trautman- Villalba, P., Gschwendt, M., Schidt, M.H. & Laucht, M. (2006). Father-infant interaction patterns as precursors of children's later externalizing behavior

problems: A longitudinal study over 11 years. *Journal of European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256, 344-349.

Valk, J. van der & Boelens, A. (2004). Ouders op de arbeidsmarkt, In: I. Beckers, & J. van der Valk (red), *Sociaal-economische trends 2004* (pp. 19-25). Den Haag: SCP/CBS.

Vocht, A. de. (2000). *Basishandboek SPSS 10 voor Windows 98/ME/2000*. Utrecht: Bijleveld Press.

Wakschlag, L.S. & Hans, S.L. (1999). Relation of maternal responsiveness during infancy to the development of behavior problems in high-risk youths. *Developmental Psychology*, 35(2), 569-579.

Wolff, M.S. de. (1996). *Maternal interactive behavior and infant attachment: A meta-analysis*. Unpublished doctoral dissertation, Leiden

Wolff, M.S. de & Ijzendoorn, M.H. van. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68, 571-591.

Wood, J.J., Emmerson, N.A. & Cowan, P.A. (2004). Is early attachment security carried forward into relationships with preschool peers? *British Journal of Development Psychology*, 22(2), 245-253.

Woodworth, S., Belsky, J. & Crnic, K. (1996). The determinants of fathering during the child's second and third years of life: A developmental analyses. *Journal of Marriage and Family*, 58(3), 679-692.

Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S. & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag/Leiden: Sociaal en Cultureel Planbureau/TNO Kwaliteit van Leven.

Zeijl, J. van, Mesman, J., Stolk, M., Alink, L.R.A., Ijzendoorn, M.H. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, F. & Koot, H.M. (2006). Terrible ones? Assessments of externalizing behaviors in infancy with the Child Behavior Checklist. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(8), 801-810.